

Norsk i USA, s.18

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

43. ÅRGANG 3/2015

- Intervju med Arne Torp, s. 6
- Sats på språkopplæring, s. 10
- Radikalt bokmål, s. 22
- Økonomiske metaforer, s. 28

Språkrådet

Nynorsk i kommunene

Mange steder skal nynorsken og bokmålet snart leve tettere på hverandre i nye kommuner. Historien har vist at nynorsken da kan bli skadelidende. Det må ikke få skje denne gangen.

Det er velkjent at nynorsken lever best i de geografiske områdene der den ikke har bokmålet tett på seg. Når målformene skal leve side om side, blir nynorsk i realiteten det minst brukte språket. Som flertalls-målform blir bokmålet dominerende og tar gradvis nynorskens plass, enten det er som skolemål, administrasjonsspråk eller liturgisk språk – og det uten at noen rakk å spørre hvordan.

I Norge er bokmål og nynorsk likestilte målformer. Nynorskbrukere skal ha samme rett til å møte målformen sin som bokmålsbrukere. På nasjonalt nivå får nynorskbrukere daglige påminnelser om at de hører til det språklige mindretallet. Da er det viktig at kommunene har strate-

gier for at både nynorsk og bokmål blir reelle bruksspråk i lokalmiljøet i en ny kommune.

Hvilken målform møter innbyggerne i brevet fra musikkskolen, stillingsannonsen og nettsidene til kommunen? Får skoleelever med nynorsk som opplæringsmål informasjon fra kommunen i den målformen? Møter barnehagebarna begge målformene når de blir lest for?

Til sammen har mange små språkbrukssituasjoner mye å si for det språklige selvbildet, særlig for nynorskbrukere. Språket er kulturarven vi tar for gitt, men det trenger stell og vern for å vokse. Nynorsken har i dag et skinnere jordsmonn enn bokmålet og trenger tettere oppfølging. For å sikre innbyggerne likeverdige vilkår må kommunene derfor legge språklige strategier når de finner sammen i nye konstallasjoner.

INNHold 3/2015

AKTUELT

- 6 Intervjuet
- 10 Store skulemål
- 12 Uviss framtid for språksamlingane
- 14 Folk spør – Språkrådet svarer
- 17 Språkbrukeren

INNSIKT

- 18 Norsk språk i dagens Amerika
- 22 Åssen går det med radikalt bokmål?
- 25 Det gode språket – og det dårlige
- 28 Økonomiske metaforer under lupen
- 30 Språklege feilgrep ved UiO
- 32 Mer kaffekjerring enn meg?

Har du et spørsmål, kan du sende en e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Spørsmål: Veit de noko om opphavet til det merkelege ordet *rumpetroll*?

Svar: Ordet er ikkje så merkeleg om ein tenkjer på *rumpe* som 'hale'. Det er den tradisjonelt sett vanlegaste tydinga av *rumpe* i samband med dyr. Når vi tek med i rekninga at andre rare kryp kan heite *troll*, som *korstroll* og *skrukke-troll*, fell brikkene på plass.

Rumpetroll er som kjent larvar av padde og froskar. Halen, som skrumpar inn etter kvart som dyret utviklar seg, er eit særtrekk for rumpetrollstadiet.

Danskane har eit heilt parallelt namn, nemleg *haletudse*. På svensk heiter det *grodynge*, men ordet *rumpetroll* finst i svenske dialektar. Islandsk har *halakarta* 'halepadde'.

Det ser ut til at mange nå skriv «rumpetroll» med o, men det er like lurt som å skrive «domt» for *dumt*. Og kvifor ikkje «rumpetråll», når ein først er i gang?

Spørsmål: Har Språkrådet et godt ord for det engelske begrepet *skipping*, det at barn spretter på annethvert ben?

Svar: Det var et morsomt spørsmål. Det er jo noe vi alle har gjort som små – og kanskje fortsatt kan gjøre i lystige øyeblikk! Men hva det heter på norsk, er ikke like innlysende. Nettopp *spretting* kan være dekkende

nok, men det er ikke alle som vil oppfatte det slik. Etter litt romstering i ordbøker og på norske nettsider ser vi at mange betegner denne bevegelsen med dobbeltverbet *hinkehopp*. Engelsk *skipping* kan dermed gjengis med *hinkehopping* på norsk, selv om dette ordet også har betegnet hopp med ett bein.

Foto: Jyler / iStockphoto

Spørsmål: Jeg har alltid trodd at uttrykket å *dele broderlig* betyr å dele likt. Da jeg nylig skulle dele et kakestykke med min mor, klarte hun imidlertid å overbevise meg om at å *dele broderlig* betyr at den eldste får mest. Har hun rett, eller ble jeg lurt – og dermed snytt for kake?

Svar: Så vidt vi vet, har uttrykket *å dele broderlig* alltid betydd å dele likt, eller i det minste å dele rettferdig.

Kanskje moren din tenker på ordet *brorpart*, altså den største delen av noe. Opphavet til det begrepet er at en sønn før arveloven av 1854 arvet dobbelt så mye som en datter.

Når det er sagt, unner vi deg et nytt kakestykke, litt større denne gangen!

Spørsmål: Kva meiner de om bruken av *menneske* i staden for *personar*? Bør ein seie «x menneske vart drepne» eller «x personar vart drepne»?

Svar: *Person* og *menneske* er meir eller mindre synonyme ord. Begge er gode og brukande, og skilnaden mellom dei ligg helst i konnotasjonane. Det gjeld altså å vise godt skjøn. I det aktuelle tilfellet må det vere opning for begge orda. Vi ser generelt ingen grunn til å bruke *menneske* mindre enn ein har gjort til no.

Ordet *person* blir paradoksalt nok nytta temmeleg upersonleg, om lag som *individ* blir nytta utan tanke på individuelle kjenneteikn. Vi ser det òg i avleiingar som *personale* og særleg *personell*. *Person* har vore mykje nytta i opprekningar og i samband med ulykker, kriminalitet o.l. (som i *to mistenkelege personar*), der etatar som politiet kan ha behov for å «avhumanisere» situasjonen, dempe dramatikkk osv.

Menneske er på si side kanskje eit av dei mest mangesidige orda i språket. Det kan brukast både nøytralt eller allment og når det menneske-

lege aspektet skal lyftast fram. Her kan det vere to skular blant språkbrukarane, om det er slik at fleire no kvir seg for å bruke ordet nøytralt og om få individ. Det kan i alle fall verke som om *person* er på frammarsj generelt, truleg som følgje av engelsk påverknad.

Søk på bokhylla.no kan tyde på at bruken av *person* har styrkt seg kraftig jamfør med *menneske* i norske bøker dei siste åra.

Spørsmål: Kan dere gi meg en god definisjon på begrepet *anglonorsk*? Hva omfatter det?

Svar: *Anglonorsk* er et ord Språkrådet og andre har brukt, særlig tidligere, som en litt rund karakteristikk av norsk språk som er påvirket av engelsk på ymse måter. Det er en parallell til ord som *svengelsk*, *franglais* og *Denglich*, henholdsvis svensk, fransk og tysk som er sterkt påvirket av engelsk.

Ordet *anglonorsk* har et polemisk og sterkt (språk)politisk preg. Det er ikke noe vitenskapelig begrep, og det har ingen streng definisjon.

Det kan dreie seg om engelske lånord som er tilpasset norsk, eller engelske ord som er brukt uendret i en norsk sammenheng. Det kan også være mindre synlige (eller mindre hørbare) lån, som frasen *gå for* i stedet for *gå inn for*, som var det vanlige før, eller særskriving (f.eks. «lamme lå»), som iallfall delvis kan skyldes engelsk påvirkning. Oversettingslån som *blodbank* faller nok helst utenom begrepet *anglonorsk*.

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert at det er i bruk. Det betyr ikke at Språkrådet går god for ordet. Dersom vi tilrår eller rår fra å bruke et ord, vil vi nevne det uttrykkelig.

gladcelle *Glattceller blir gladceller. I Kristiansund har politioverbetjent Knut Fugelsnes engasjert tre lokale kunstnere til å pynte på glattcellene. [...] Kunstner Steinar Jacobsen håper det gir noe annet å tenke på for de som må tilbringe natten der. – Det er fint hvis de kan få tankene over på andre ting enn de grønne glatte celleveggene. Hvis de kan drømme seg litt bort, sier Jacobsen.*

politiforum.no 24.3.2015

kameratkonvertering *På få år har antallet steget fra 500 til cirka 3000 etnisk norske konvertitter. [...] – 3000 konvertitter er et tentativt tall. Tradisjonelt har konverteringer i forbindelse med ekteskap vært det mest vanlige, men de senere årene ser vi både i Norge og resten av Europa at «kamerat-konverteringer» får fotfeste. Det er unge muslimer som eksponerer ikke-muslimske jevnaldrende for islam, sier Kari Vogt.*

Aftenposten 8.6.2015

pappakropp *Den såkalte pappakroppen har de siste ukene blitt en snakkis, etter at den amerikanske journalisten Mackenzie Pearson brakte begrepet på banen. – Pappakroppen sier «jeg trener av og til, men jeg drikker også alkohol i helgene og koser meg med å spise pizza». Det er ikke en overvektig mann, men han har ikke sixpack heller.*

VG 6.5.2015

pollinatorpassasje *No skal humla få suse på nye vegar i hovudstaden. Med hjelp frå Oslo-folk skal det bli bygd ein såkalla Pollinatorpassasje – den første i*

sitt slag i verda. [...] – Tanken er å få til ei gate gjennom byen med nok matstasjonar for humlene heile vegen, seier Tonje Waaktaar Gamst i Hageselskapet til NTB.

Nynorsk pressekontor 22.5.2015

plaskerekord / kriseregntøy *Heller ikke hedersgjesten og bysbarnet, statsminister Erna Solberg, var forberedt på at Bergen skulle slå sin egen plaskerekord for mai. Hun var kledd i småsko, og uten oljehyre, da regnet kom. Heldigvis var det kriseregntøy tilgjengelig for både henne og publikum. Årets nedbør slo byens tidligere mai-rekord ned i støvlene. Målinger fra Bergens Florida-stasjon viste hele 240,5 millimeter i år, mot 198,2 millimeter i 1989.*

nrk.no 1.6.2015

Statsminister Erna Solberg er oppvokst med regn i Bergen, men hadde verken paraply eller støvler da hun talte under Festspillene i Bergen i mai. Foto: Marit Hommedal / NTB Scanpix

Joker-Arne

■ ASTRID MARIE GROV

Arne Torp likar betre å fortelje om norsk språk enn å forske på det. Han elsker at nordmenn er språkinteresserte, men undrar seg rett som det er over korleis det folkelege engasjementet artar seg.

Arne Torp er språkmannen «alle» har høyrte om. Professoren med den karakteristiske sørlandsrøysta har lenge imponert allmenta med solid kunnskap og formidlingsevne, og har vore å høyre på radio og TV uteljelege gonger. I den kjende Joker-reklamen på radio heimfester han tilsette i daglegvarekjeda frå heile landet på dialekten – rett inn i studio, på strak arm.

Ingen kan skulde Arne Torp for å ha mikrofonskrekk.

Medievant

– Eg synest formidling er ein viktig og svært kjekk del av det å vere fagmann. Mange akademikarar er ikkje så glade i det. Dei kan vere kjempegode fagfolk og forskarar, men mangle evna til å overføre kunnskap til andre. Personleg

● ● ARNE TORP

Arne Torp er pensjonert professor i nordisk språkvitenskap frå Universitetet i Oslo.

«Det er ei stor glede å leve i det norske språksamfunnet.»

er eg nok ikkje noko stort forskartalent. Det kan du sitere meg på, ler han høgt. – Men det eg kan, greier eg truleg å formidle på ein nokolunde forståeleg måte.

Men, trass påstått manglande forskartalent, professortittel i nordisk språk vart det likevel. Etter å ha flakka rundt litt, mellom anna innom distriktshøgskulen i Bø i Telemark, enda han som vitenskapleg tilsett ved Universitetet i Oslo. Med språkhistorie som spesial-

«Publikumsinteresse for norsk språk og norske dialektar er svært stor.»

felt har Arne Torp vekt språkinteresse i mange. Særleg etter at Joker-reklamen byrja å gå på radioen, får han spørsmål

både herfrå og derfrå.

– Mange fagfolk opplever at det dei held på med, er for smalt til å vere engasjerande for publikum. Det problemet har ikkje eg. Publikumsinteresse for norsk språk og norske dialektar er svært stor, og eg får stadig spørsmål om stort og smått frå både media og mannen i gata. Folk seier dei må høyre med Joker-mannen, humrar han.

Det er ikkje uvanleg at fagfolk som opptrer mykje i media, møter skepsis blant kollegaer. Men Torp greier det kunststykket å vere respektert som fagmann både i nordiskmiljøet og ute blant publikum.

– Eg har aldri fått negative kommentarar frå kollegaer på at eg er synleg i media, så det folk måtte ha å seie, seier dei bak min rygg. Eg er sjølvsgt klar over at det avgrensa tidsformatet særleg TV og radio er, ikkje gjev rom for å nyansere noko særleg. Men det gjeld å ta mediet for det det er, og nytte den tida ein har til rådvelde.

Engasjert fagmann

Engasjementet for norsk språk er like glødande som det høyrest ut til hjå Torp. Og slik har det i grunnen alltid vore.

– Eg skjøna nok tidleg at eg ville drive med språk, med ein plan om å jobbe i skulen. Noko av det som vekte interessa i meg for alvor, var den brokete dialektsituasjonen i heimeområdet i Agder, seier Torp, som voks opp i Holt ved Tvedestrand.

– Eg synest framleis det er utruleg fascinerande kor kort ein skal reise i Agder-fylka før dialekten endrar seg

radikalt, særleg frå kysten og innover til Setesdalen. Der snakkar dei eit talemål andre austegdar nok ikkje forstår om dei møter det i den mest tradisjonelle varianten.

For to år sidan vart Torp pensjonist, men han har på ingen måte slutta å pleie interessa for språk. Oppdraga strøymmer stadig inn, anten det er som lærebokforfattar, eksamenssensor eller føredragshaldar, til dømes for ulike lag og foreiningar. Sjølv om Torp set stor pris på det folkelege engasjementet for språk, ristar han av og til på hovudet over korleis det artar seg.

– Folk er så konservative når det gjeld talemålsforandringar, men det rare er at det som regel berre gjeld det sentralaustlandske standardtalemålet. At ungar i Oslo-området byrjar å seie *sjino* og såleis missar kj-lyden, er visst

gen tvil om at det er eit dialekthierarki i landet, og at det er enklare å bruke somme dialektar offentleg enn andre. Folk som er synlege i media, har difor eit særleg ansvar for å vere gode førebilete og bruke dialekten sin. Det vil igjen gje andre mot til å stå fram med sitt eige talemål.

Torp er ein folkemålstentusiast, ikkje berre i tale, men òg i skrift. Han har vore med og skrive mang ei lærebok, både for vidaregåande skular, universitet og høgskular. Då går det stort sett på nynorsk.

– Ein god grunn til at eg brukar nynorsk, er at me treng folk som skriv lærebøker i den målforma, for det er det ikkje så mange som gjer. Ein annan grunn er at eg ikkje får skrive det bokmålet eg vil, når eg skriv bøker i lag med andre. Eg skriv eit nokså radikalt bok-

● «Folk som er synlege i media, har eit særleg ansvar for å bruke dialekten sin.»

ille, men at folk i Øvre Telemark kuttar ut ei heil rad med vokalar, som i mange generasjonar har vore ein del av dialekten, det er visst heilt greitt. Nei, folk er rare!

Dialekthierarki

Samanlikna med andre land er Noreg kjent for å ha ein ganske høg toleranse for ulike dialektar og talemål. Torp meiner ein god nordist må ha synspunkt på den norske språksituasjonen, og sjølv nøler han ikkje med å uttrykke kjærleik til han.

– Eg synest det er ei stor glede å leve i det norske språksamfunnet. Tenk at ein her i stor grad kan snakke dialekten sin utan at folk reagerer på det. Det synest eg er så flott. Likevel er det in-

mål og er glad i å utnytte mykje av valfridomen som finst i rettskrivinga. Det blir redigert vekk, fordi forlaget ønskjer at språkformene skal vere einsarta. Når valet står mellom å skrive konservativt bokmål eller nynorsk, skriv eg heller nynorsk, seier han bestemt.

Meistrar fleire språk

Sjølv om Torp har spesialisert seg på nordiske språk, er han breiare skulert enn som så. På universitetet byrja det med tysk, før han som aller fyrstemann studerte nederlandsk i Noreg.

– Eg visste jo at skandinaviske språk har blitt mykje påverka av lågtysk, og dermed var både tysk og nederlandsk nærliggjande val. Dessutan såg eg for meg ein karriere som lektor den

«Me må ikkje gløyme historia vår.»

gongen, og då var tysk nyttig å ha.

– Men det er jo dei nordiske språka eg kan best, særleg norsk, dansk og svensk. Og islandsk har eg lært meg toleleg bra på eiga hand. Eg budde på Island eitt år på sekstitalet, og då var det berre å hive seg uti det, for islendingane er ikkje så støe i skandinavisk, og eg var jo ikkje der for å snakke engelsk. Færøysk er vel meir så som så, men eg kan no iallfall lese det. Men det er vanskeleg for skandinavane å få trening i færøysk, for færingane er så gode i dansk.

Endra nordiskfag

Torp har vore vitne til ei kraftig dreining av innhaldet i nordiskfaget gjennom karrieren. Den store forskjellen er at faget har blitt mindre tilbakeskodande enn det ein gong var. Unge forskarar fordjupar seg gjerne i noko heilt anna enn det som var vanleg då han var ung.

– Då eg byrja på nordisk på 1960-talet, var det faglege perspektivet og innhaldet i faget einast historisk, eller diakront, som ein gjerne kallar det. Det vil seie at ein stort sett studerte eldre norske tekstar og trekte linjer frå det som hadde vore.

I dag studerer ein i større grad språket slik det ser ut her og no, utan nødvendigvis å trekkje historiske linjer. Men Torp er ikkje nokon nostalgikar på vegner av sitt eige fag.

– Utviklinga er ein naturleg konsekvens av at det byrjar å bli ei god stund sidan nasjonsbygginga vart avslutta. Me må nok berre slå oss til ro med at det historiske blikket på språkvitskapen vel er litt for spesielt interesserte. Eg har likevel sett at studentar får augo opp for det diakrone når

dei byrjar på nordiskstudiet. Mange starta fordi dei interesserte seg for litteratur, men så oppdagar dei at dei tradisjonelle språklege emna var langt meir spennande enn dei hadde trudd.

– Og i skulen ser ein den same utviklinga. Norsk har i stor grad blitt eit reiskapsfag, og særleg får studiet av tekst stadig større plass innanfor faget. For kvar einaste nye lærebok eg har vore med på, har det historiske blitt tona ned. Det diakrone ved norskfaget i vidaregåande opplæring har fått mindre plass, konstaterer han.

Vern om historia

Torp meiner at ein ikkje må gløyme det historiske ved språkvitskapen, og han er sterkt kritisk til måten Universitetet i Oslo har handtert slike saker på i det siste.

– Eg reagerer på at den historiske delen av språkvitskapen blir mindre verdsett ved universiteta. Eit framstående døme er korleis universitetet har behandla storprosjektet *Norsk Ordbok 2014* [les meir om saka på side 12 i dette bladet, red. merk.]. Der skjemst eg på vegner av den gamle arbeidsgjevaren min. Det å avslutte eit slikt prosjekt rett før det er ferdig, og i tillegg sende mykje innsamla, verdfull kunnskap om språk ut i uvissa ... Nei, der har universitetet svikta.

– Kunnskap om ord og skrivemåten deira er noko av det folk interesserer seg mest for ved språk, og slike oppgåver bør ha ein sjølvstøtt plass ved universiteta. Så sjølv om det er spennande å forske på språket med eit moderne blikk, må me ikkje gløyme historia vår.

Store skulemål

■ ASTRID MARIE GROV

Språkrådet vil at skulen skal satse på språkopplæringa. Til Språkdagen 18. november kjem skulefolk og forskarar for å snakke om korleis det skal skje.

– Språkrådet skal påverke dei aktørane som bestemmer over innhaldet i skulen. Ei god språkopplæring, både i norskfaget og andre fag, er avgjerande for borgarane og heile samfunnet, seier Ingunn Indrebø Ims, som i fjor starta i jobben som rådgjevar på skulefeltet.

– Hovudmålet for Språkrådet er å sikre det norske språket sin posisjon som eit fullverdig, samfunnsberande språk i Noreg. Det som skjer i skulen i dag, er viktig for statusen norsk språk vil ha i samfunnet i framtida.

God språkopplæring

Kva er eigentleg ei god språkopplæring?

– Fyrst og fremst ei som gjer elevar i stand til å bruke språket til det dei måtte trenge det til i løpet av livet, både i arbeidslivet og på fritida. Samtidig er språk ein grunnleggjande del av individets identitet og kulturelle uttrykk. Det første språket eit barn lærer, er dessutan viktig for all seinare språklæring. Språkopplæringa i skulen er òg ein del av allmenndanninga, det er grunnleggjande for den kulturelle identiteten vår, fortel Ims.

– Ei av dei viktigaste arbeidsoppgåvene for Språkrådet framover er å sikre elevar retten til ei god opplæring på sitt

eige språk. Det er eit språkpolitisk mål, og Språkrådet skal ta initiativ til at det skal skje. Derfor ønskjer vi å få til eit godt samarbeid med utdanningssektoren og institusjonar som har ansvar for skuleplanlegging og læreplanutvikling. I tillegg får Språkrådet mange spørsmål som gjeld språklege rettar gjennom utdanningsløpet. Vi ser til dømes stadig tilfelle av at lærebøker ikkje er klare på begge målformer til skulestart. Det kan vere øydeleggjande for elevar å oppleve at språket deira blir ignorert og nedprioritert, så det vil vere eit sentralt arbeidsområde for Språkrådet.

Ein fleirspråkleg skule

Språkdagen går av stabelen i Oslo konserthus 18. november, og temaet i år er nettopp språk- og norskopplæringa i skulen. Både forskarar og skulefolk kjem for å gjere opp status. Hovudinnleiar blir professor i tekstvitenskap Kjell Lars Berge, som skal trekkje dei lange språkpolitiske linjene. Berge veit særleg mykje om skrivekunnskapen i norsk skule, og han utfordrar ulike instansar som kan påverke språkopplæringa.

– På Språkdagen ser vi både framover og bakover. Kva språkundervis-

ning elevane har fått, har variert mykje opp gjennom tidene. Korleis såg språkundervisninga ut før, og korleis ser ho ut no? Kva ideologiar har lege til grunn? Ideologiske føringar for språk-, skule- og utdanningspolitikk er ein realitet, òg når desse verdiane ikkje er uttalt eksplisitt, seier Ims.

Den aukande innvandringa har ført til at norske elevar har med seg kompetanse i stadig fleire språk. På Språkdagen blir det presentert ei undersøking som viser korleis den fleirspråklege kompetansen blir forvalta og teken i bruk i skulen. Undersøkinga er eit samarbeid mellom Språkrådet og MultiLing, senter for fleirspråklegheit ved Universitetet i Oslo. Di meir ein kan om ulike språk, di betre rusta står ein språkleg.

– Ofte tenkjer ein på svake språkkunnskapar som eit problem for individet. Men som samfunn er vi òg avhengige av god kompetanse, både i eige språk og framandspråk. Vi har invitert ein britisk forskar til å snakke om kva næringslivet taper på manglande språkkompetanse.

Endra innhald i skulen

Kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen har sett ned eit utval, leidd av pedagogikkprofessor Sten Ludvigsen, som sjølv kjem til Språkdagen. Utvalet har undersøkt kva kunnskap norske elevar kjem til å trenge i åra som kjem. Ein viktig bodskap frå utvalet er at elevane i dag må inno for mange emne, noko som går ut over djupnelæringa. Kort sagt: Noko må ut av undervisninga.

– Det er mykje bra i utgreiinga som har kome, meiner Ims. – Mellom anna tek ho til orde for å styrkje språkopplæringa i skulen. Men eg saknar ei drøfting av kva for språkpolitiske kon-

– Ei god språkopplæring er avgjerande for borgarane og heile samfunnet, seier Ingunn Indrebø Ims i Språkrådet.

Foto: Erlend Lønnum

sekvansar det vidare arbeidet med utgreiinga kan få, så det er eg spent på å høyre kva Ludvigsen meiner om. Vurderingane for kva ein skal lære i skulen, spring sjølvstakt ut av oppfatningar om kva ein meiner vaksne menneske bør vite og kunne. Derfor må vi diskutere kva ideologiar og verdiar som ligg til grunn for praktisk politikk. Det utdanningspolitiske og det språkpolitiske må gå hand i hand.

Uviss framtid for språksamlingane

■ ASTRID MARIE GROV OG STURLA BERG-OLSEN

Striden om språksamlingane ved Universitetet i Oslo handlar ikkje om plasseringa av arkivskap. Han handlar om kva universiteta skal forske på.

Språksamlingane ved Universitetet i Oslo (UiO) inneheld ei enorm mengd både fysiske og digitaliserte data som forskarar brukar for å undersøkje det norske språket. Dataa er i hovudsak knytte til fagfelte leksikografi og namnegransking, men dei er også relevante for dei fleste felt innan nordiskfaget. Universitetet ønskjer ikkje å forvalte og drifte desse samlingane lenger, og det har dei fått kritikk for frå fleire hald.

Ein grunnleggjande strid

Striden om språksamlingane er ikkje fyrst og fremst ein strid om den fysiske plasseringa av arkivskap eller ordbok-redaksjonar. Det er del av ein større strid om kva forskingsinstitusjonar som UiO skal bruke tid og pengar på. Leksikografi (utvikling av ordbøker) og namnegransking (studiet av namn) er disiplinær som tidlegare blei sette på som sjølvsgode og sentrale delar av humaniora.

Etter kvart har tradisjonsdisiplinane blitt tona ned ved utdanningsinstitu-

sjonane, og i dag dominerer studium av andre aspekt av språket, til dømes fleirspråklegheit. Eit sitat frå eit innlegg av dåverande dekan Trine Syvertsen ved Det humanistiske fakultetet er illustrerande: «Norge er ikke lenger et homogent samfunn der vi bare kan fokusere på egne kulturelle og språklige motsetninger» (Aftenposten 2.9.2014).

UiO har presisert at dei ønskjer at språksamlingane skal takast vare på, men at det ikkje kjem til å skje hjå dei. Argumentasjonen er at ordbokarbeid og namnegransking ikkje er kjerneoppgåver for eit universitet. Kulturdepartementet har på si side parert med at institusjonen i si tid fekk øyremerkte midlar til å forvalte desse oppgåvene og såleis ikkje står fritt til å bruke pengane til andre ting. Det har ikkje hjelpt, for når dei to siste leksikografane og den siste namnegranskaren i løpet av kort tid går av med pensjon, kjem stillingane til å bli omdisponerte.

Ordbokgrunnlag

Språkrådet har vore engasjert i striden

«Språksamlingane må haldast ved like og oppdaterast i takt med den språklege utviklinga.»

«Tradisjonsdisiplinane har blitt tona ned ved utdanningsinstitusjonane.»

rundt språksamlingane. Ein av grunnane er at Språkrådet saman med UiO eig *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*, som ligg gratis på Internett og er tilgjengelege for alle. Det er difor viktig at dei blir drifta vidare, og at vi har eit kunnskapsgrunnlag som gjer oss i stand til å utvikle dei. Grunnsteinen i denne kunnskapen er språksamlingane.

Ei av dei viktigaste kjeldene for ordbokarbeidet er Norsk ordbank, ein fulldigital database med over 130 000 ord på kvar av målformene bokmål og nynorsk. Orda er registrerte med bøyingsmønster og alle bøyingsformer.

Ein annan viktig ressurs er Leksikografisk bokmålskorpus, som inneheld 100 millionar ord frå bokmålstekstar (1985–2013) og er sett saman med tanke på leksikografisk forskning.

Gammalt materiale

Elles inneheld samlingane mykje gammalt materiale, der noko er digitalisert og tilgjengeleggjort, medan anna ikkje er det.

Tradisjonelt blei språklege data gjerne registrerte for hand på små papirlappar, setlar, som blei sorterte og oppbevarte i arkivskuffar. Språksamlingane inneheld òg ei rekkje slike setelsamlingar, nokre av dei svært store. Mykje av dette er digitalisert og tilgjengeleg på Internett. Det gjeld mellom anna setelarkivet til *Norsk Ordbok* og stadnamnarkivet, ein base med ca. 700 000 norske stadnamn.

Språklege data er ikkje berre tekst. Samlingane omfattar mellom anna mykje dialektmateriale lagra som lyd-

opptak, og dette er i ferd med å bli digitalisert. I dialektologien er det dessutan lang tradisjon for å bruke kart, der ein kan sjå utbreiinga av ord og språklege trekk, og der grenser mellom dialektområde kan visualiserast. Norsk dialektatlas omfattar rundt 600 kart, som berre delvis er tilgjengelege på Internett.

Til saman gjev dette materialet oss mykje verdfull informasjon om norsk språk, og det må haldast ved like og oppdaterast i takt med den språklege utviklinga.

Ei uviss framtid

Det er enno uvisst kva som skjer med samlingane, men det ser ut til å vere politisk vilje til å finne ei tilfredsstillande løysing. Det viktigaste er uansett at nokon held fram med å forvalte materialet og dermed sikrar kunnskapsgrunnlaget for den delen av språkforskinga folk flest aller oftast dreg nytte av.

Foto: Oliver Sved / Bigstockphoto

Folk spør – Språkrådet svarer

Er *maskulinist* det mannlige motstykket til *feminist*?
Hva betyr egentlig *skitt* og *kanel*? Og hva har *katta i sekken* med katter å gjøre?
Svar på dine språkspørsmål får du i Språkrådets nye bok.

Vi tar oss friheten å skjære alle over en kam – eller kanskje *kjemme alle med samme kam*?:

- Nordmenn er gjerne glad i språket sitt – eller er vi *glade* i det?
- Nordmenn er iallfall nysgjerrige på språket sitt – eller er vi *i alle fall* det?
- Nordmenn engasjerer seg i språket sitt – for vi får stadig spørsmål om skrive-måter, betydninger, ord og uttrykk og ellers alt som har med det norske språket å gjøre.

I Språkrådet merker vi denne iveren hver eneste dag. Vi møter gleden, nysgjerrigheten og engasjementet ved å svare på tusenvis av språkspørsmål gjennom året. Vi får spørsmål fra alt og alle, om både store og litt mindre forhold: om språkpolitikk, ordbøker og sensitive ord og om semikolon, tankestrek og punktliste – bare for å nevne noe.

Mange av svarene har vi samlet i boken *Hvorfor snur man på flisa?*, som gir innblikk i den språklige hverdagen her i landet. Kanskje du til og med kjenner igjen et av dine egne spørsmål?

Boken kommer ut i oktober på forlaget Vigmostad & Bjørke.

Språkrådet ønsker god lesing! Eller skal vi heller si «god lesning»?

I denne spalten tar vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Norsk kler den smukke

Den norske klesbransjen setter stadig flere engelske ord på klærne våre, også på plagg som for lengst har en etablert norsk betegnelse. For det høres kanskje kulere ut med jeans enn olabukser?

Hoppedresser

Mange husker nok 70-tallet og den svært populære buksedressen, med trang overdel, ettersittende lår og stor sleng. Buksedressen er nå på moten igjen, med et utseende tilpasset et nytt tiår – og med et navn tilpasset en anglofil markedsføring: *jump suit*.

T-skjorta er et basisplagg i de fleste garderober, både ensfarga og med trykk. Den kan gi uttrykk for meninger og tilhørighet, eller den kan gjemmes under en genser eller skjorte. T-skjorta har fått sitt navn etter formen: Den ser rett og slett ut som en T. Men selv om ordet *T-skjorte* har fungert godt på norsk i en årrekke, skilter mange av dagens norske reklamer heller med engelske *t-shirts*.

Kulere klær?

Gensere fins i ulike versjoner, og varianten med hette har kommet og gått i motebildet. Den har holdt stand i noen miljøer, særlig blant skatere og hiphopere. Før kalte vi den *hettegenser*, men nå kalles den *hood* eller *hoodie*. Gir en *hoodie* mer «street cred» enn en hettegenser?

Trøyer kommer også i flere vari-

anter, blant annet med og uten ermer. Den ermeløse kalles nå gjerne *tank top* eller bare *tank*. En langermet type med knapper, såkalt bestefars-trøye, fins fortsatt, men selges nå som *granddad*.

Et plagg de fleste har minst én variant av i klesskapet hjemme, er olabuksa, også kalt dongeribuksa. Nå ser det ut til at buksene bare kalles *jeans*.

På føttene hadde vi tidligere joggesko, som vi kunne jogge med eller bare spasere med. Nå har det derimot oppstått et skille: Joggesko brukes mest til trening, mens hverdagsjoggeskoa gjerne kalles *sneakers*. Eller er *sneakers* bare en kulere type joggesko?

Reanglisering

Så kan man spørre seg hvorfor det har oppstått en slik reanglisering av språket. Selger klærne bedre når de har engelske navn? Eller er det bare nok et eksempel på ukritisk knefall for engelsk?

Det er ikke så rart at det kan ta tid for nye fenomener å få norske ord, men det må være lov til å si at det er litt stusselig å måtte bli utsatt for *jumpsuits* og *hoodies* når vi allerede var så godt i gang med buksedresser og hettegensere.

.....

Marianne Aasgaard, rådgiver i Språkrådet

Foto: rammaner / Blystockphoto

– **JEG VET AT** det hersker ulike oppfatninger om det heter klar som en egg eller et egg. Det var ikke det jeg reagerte på i VG-artikkelen. Det var at det var brukt «en» i henvisningen og «et» i samme artikkelen. Da jeg gikk på skolen, lærte vi at om vi var usikre på en skrivemåte, skulle vi i alle fall ikke bruke to forskjellige kjønn.

Davy Wathne, sportsanker i TV2, intervjuet i VG

– **TØNSBERGS BLAD**, som naturligvis også gjerne vil tekkes sine språkskjøre lesere, serverte nylig følgende spaltemåte tittel: «Regn med mer dritt-vær!» TBs kjente språklige vaktbikkje, Julie Bergh, ville i sin tid svelget sigarettstumpen hun alltid pattet på, i ren forskrekkelse om slikt kom på trykk. I dag reagerer jeg personlig mer negativt på (fise)fine paradokser [...] som «fryktelig glad» og «forferdelig morsomt».

Journalist Knut Mello i Tønsbergs Blad, i spalten «Aguas språklige»

– **DUGNAD HAR** en markant plass i norsk kultur. Dugnadskulturen er nok svekket, men er fortsatt levende i det norske samfunnet. Nå bruker norske politikere ofte ordet om saker som ikke har noe med dugnad å gjøre. I saken om syriske flyktninger foreslo Jonas Gahr Støre (Ap) en «dugnad», kostnadsberegnet til 20 milliarder kroner, i en periode. Forslaget kom fra flyktningeorganisasjonene, som bevisst valgte ordet dugnad for å kreve det motsatte. [...]

Det er åpenbart fristende å jukse, unngå ord som viser realiteten og bruke ord som forbindes med kjerneverdier. Norske politikere burde bidra til at språket ikke ødelegges av politiske formål, men la språket forbli presist.

Dr.ing. Thore Hagberg i leserinnlegg i Aftenposten

– **SKRIVEFEIL BLIR** mykje gjort narr av. Klassikaren er at ein seier språket er i ferd med å bli øydelagt, men sanninga er at det aldri før har vore like mange som ytrar seg skriftleg som no. Då er det naturleg at det blir litt spenn, fastslår Birkeland.

Han meiner likevel at bedrifter og privatpersonar som ikkje har språk som spesialitet, gjerne kan ta seg bryet med å be andre om hjelp før dei trykker skilt og informasjon med pinlege skrivefeil.

Språkvasker Eirik Ulltang Birkeland, intervjuet i Firda

HEIDI HAMMER,
seksjonsleder for språkseksjonen ved Kripas

Bevæpnet med klart språk

Et av politiets viktigste redskaper er språket. I opphetet dialog med publikum gjelder det å beholde fatningen og bevæpne seg med veloverveide ord. I krisesituasjoner er det klare, utvetydige beskjeder som gjelder. I møte med pårørende i en fortvilt situasjon er noen varmenende ord fra et medmenneske kanskje det som hindrer livet fra å falle i grus der og da. Alt handler om håndtering av krevende situasjoner gjennom god kommunikasjon.

Mange oppfatter kanskje politiryket først og fremst som et fysisk yrke. Men store deler av politiets arbeid består nettopp i å håndtere vanskelige situasjoner med ord, og ikke minst i etterkant skrive ned i et klart språk hva som har hendt, og hvordan, slik at rettssikkerheten ivaretas.

Å få ned på papiret det som synes klart i hodet, er imidlertid ikke alltid noen lett øvelse. Har man i tillegg dårlig tid, tyr man fort til stammespråket av gammelmodige uttrykk som man har lært fra de eldste på seksjonen, og til vendinger som man har sett juristene bruke – uten at man har tenkt gjennom hvorvidt de fungerer i sin sammenheng.

Som mangeårig oversetter i Kripas har jeg sett en del eksempler på det. Det er gjerne når en tekst skal oversettes, at man dykker dypt nok ned i den og oppdager logiske brister og unødvendig tunge vendinger. Politiet er

for eksempel veldig glade i uttrykket «formentlig», et ord jeg aldri hadde hørt før jeg begynte her. «Nettverket smugler formentlig heroin og koka-in» og «Mannspersonen er formentlig identifisert til å være X» blir neppe forstått utenfor politistasjonens fire vegger. I straffeprosessen betyr det 'antatt', men brukt utenfor denne konteksten blir det et uforståelig ord.

Løper fingrene fra en, snubler ofte teksten, og resultatet blir: «Han observerte siktede med stokk» og «Knugende på bamsen sin måtte politifolk bære den sinnslidende NN ut av spesalleiligheten». Eller utsagnene kan bli rene kinesiske esker: «I motsetning til i narkotikasaker hvor en som oftest kobler opp kommunikasjonskontroll basert på spaningsopplysninger, etterretningsopplysninger, kilde/informantopplysninger mv. som tilsier at noe straffbart, gjerne i form av smugling, er i gjære, så er sannsynligheten svært liten for at politiet får kjennskap om økonomisk kriminalitet før den har blitt gjennomført/startet, men tilfeller kan tenkes særlig i forhold til hvitvaskingsmeldingene.»

Å skrive er å tenke på en særlig anstrengende måte, har professor Anders Johansen sagt, og det stemmer også for gode, samvittighetsfulle politikkolleger. Men når en klar tanke er uttrykt i klart språk, blir det nettopp et godt våpen for lovens lange arm.

Norsk språk i dagens Amerika

■ JANNE BONDI JOHANNESSEN

Amerikanorsken lever ennå, men den siste generasjonen som snakker det, er snart borte. Janne Bondi Johannessen ved Universitetet i Oslo har dokumentert språket til etterkommerne av nordmenn i USA og Canada.

Mange har hørt om amerikanorsk, språket til utvandrerne som slo seg ned «over there». Det utviklet seg i egne små samfunn blant nordmenn og etterkommerne deres, sterkt preget av å leve både langt borte fra annet norsk språk og tett på engelsk. Historisk sett har norsk blitt brukt både i aviser og som liturgisk språk i Midtvesten. Men at det i 2015 fremdeles finnes mennesker som snakker amerikanorsk, vil nok overraske mange.

Mer enn *lefse* og *lutefisk*

Ved Universitetet i Oslo har vi de siste årene gjort opptak av norske dialekter, og i 2010 bød sjansen seg til å utvide innsamlingen til norsk i Amerika. Jeg averterte etter amerikanere som snakket norsk ved å ha lært det hjemme, og som var etterkommere etter innvandrere fra før 1920. Troen på at jeg skulle finne noen, var heller liten. Stor var derfor overraskelsen da det kom et trettitalls svar fra Midtvesten. Mange hadde sett annonsen og ga meg opplysninger om gamle bestemødre, naboer eller onkler som de mente snakket norsk. Det ble begynnelsen på et eventyr av et forskningsprosjekt som fortsatt pågår.

For å gjøre en lang historie kort ble det klart at det i høyeste grad finnes norskamerikanere som snakker norsk som nedarvingsspråk, altså et språk som er nedarvet gjennom familien og ikke lært på kurs.

Hvordan er så dette språket? Mange hadde advart om at det bare ville bestå av noen få ord, som *uff da*, *lefse* og *lutefisk*. Det var heldigvis helt feil. De som snakket norsk, kunne betydelig mer enn det. Mange mente også at norskamerikanernes språk måtte være veldig gammeldags, enten fordi de hadde hørt det med egne ører, eller fordi de hadde utledet det. Et språk som ikke ble brukt i radio og TV og ikke var maktens språk, måtte vel bare stagnere etter at utvandringen fant sted? Heller ikke det er helt riktig, for amerikanorsk har utviklet seg til å bli forskjellig fra norsken i Norge (europansk).

Gammeldage ord

Et område hvor amerikanorsk riktig nok er nokså gammeldags, er ordforrådet. Hvis vi studerer det nærmere og prøver å finne de samme ordformene i en europansk språksamling som Nordisk dialektkorpus, vil vi se

Norway i Illinois er den første permanente norske bosetningen i Midtvesten og ble grunnlagt av norske innvandrere i 1834. Foto: Anne-Grethe Livingston

at mange av de amerikanorske ordene knapt er i bruk lenger i tilsvarende dialekter i Norge.

Noen eksempler på ord som brukes i det norske Amerika i dag, er *krøtter* for *kyr*, *beint* for *rett*, *fælt* for *veldig*, *li på* om at tiden går, *rumpe* for *hale*, *bøte* for *reparere* og *kropp* for *person*. I dialektkorpuset har vi funnet svært få, om noen, eksempler på disse ordene. Og der de finnes, er det blant de eldste opptakene eller blant opptak av de eldste personene i de moderne opptakene. Ordet *somme* ('noen') er et tradisjonelt norsk ord som er brukt i mange norske

dialekter, men som nå er i ferd med å bli borte. Ordet finnes fortsatt i bruk i Midtvesten, og bekrefter dermed inntrykket av et gammeldags ordforråd. Her er noen flere eksempler:

- i seinere år va re bare **krøtter** (Allan, Spring Grove, Minnesota)
- ho røttna nesten opp **summe** stan (Archie, Westby, Wisconsin)
- da va re en gammal **kråpp** såmm kjørde (Archie, Westby, Wisconsin)
- kjerringa mi er ifra Iowa, itte **fælt** langt (Douglas, Coon Valley, Wisconsin)

«Med noen få unntak er det langt ute på landsbygda i Midtvesten at folk fortsatt snakker norsk.»

«Norskamerikanere med bakgrunn fra Østlandet har en mer moderne språkbruk enn sambygdingene i gamlelandet.»

Grammatikken blant norskamerikanerne er derimot ikke spesielt gammeldags. Hvis vi først ser på Gausdal i Oppland, der mange av norskamerikanerne har sine røtter, finner vi mange eksempler på bruken av dativ, som er et språklig trekk som har vært døende i Norge i mange hundre år. I Gausdal er imidlertid dativen stadig levende. Moderne gausdøler har blant annet dativendelser på substantiver etter visse preposisjoner: *borrtpå garda, åt sjueneklassingom, på systemom*. Dette har vi knapt funnet blant norskamerikanerne med bakgrunn fra Østlandet, så de har altså en mer moderne språkbruk sammenlignet med sambygdingene i gamlelandet.

For det meste er imidlertid grammatikken nokså lik. Både i dalene på

inn fordi det ikke fantes noe lignende fra før:

- dåmm har norsk **salmon** (Geneva, Harmony, Minnesota)
- veit du dømm har **mexicans** hyrkarer (Tilford, Coon Valley, Wisconsin)
- va ru der når rømm hadde **spring break?** (Ernest, Coon Valley, Wisconsin)

Straffet for å lære norsk

Med noen få unntak er det langt ute på landsbygda i Midtvesten at folk fortsatt snakker norsk. Det er de som ikke har reist vekk og hengt seg på jaget etter utdanning og godt betalte jobber i storbyen. Isteden har de vært fornøyd med livet på farmen eller med arbeid lokalt.

«At det fremdeles finnes folk som snakker amerikansk, vil nok overraske mange.»

Østlandet og i Midtvesten lever det spesielle fenomenet som kalles kløyvd infinitiv, det vil si to klasser av infinitiv, der infinitivsformen til noen verb ender på *-e*, mens den for andre verb ender på *-a*:

- atte rom kunne ikkje **komma** heim (Eunice, Sunburg, Minnesota)
- kanskje e må **prøve** n (Eunice, Sunburg, Minnesota)

På ett punkt er språket blant norskamerikanerne svært lite gammeldags. Det er fullt av lånord som enten har erstattet gamle norske ord eller kommet

I generasjon etter generasjon har språket blitt overført gjennom familien og de tettvevde, norske samfunnene i Midtvesten, men etter første verdenskrig skjedde det en endring i holdningen til språket. Det viktigste språket var amerikansk, og det var slett ikke bra å ha tilknytning til andre språk og samfunn. Det ble slutt på de norske skolene, og barn som bare hadde snakket norsk fram til de begynte på skolen, ble plutselig kastet ut i en engelskspråklig hverdag. Det første året kunne være et mareritt da de ikke skjønnte hva læreren sa, og kunne bli straffet for å snakke norsk.

Det er ikke rart at disse barna, når de etter hvert fikk barn selv, valgte å gi dem en enspråklig engelsk oppvekst. De ønsket ikke at deres egne barn skulle lide slik de selv hadde gjort. Dermed er så å si alle norskamerikanere som snakker norsk, stort sett over sytti år. Barna deres igjen, som i dag er middelaldrende, sørger over språket de aldri fikk lære.

Et språk som snart forsvinner

Amerikanorsk er i dag et døende språk, med færre og færre talere. Mange har ikke snakket norsk på et par tiår, etter at foreldrene døde, men andre bor slik til at det finnes et sosialt nettverk som muliggjør litt hyggelig prat. Ofte arrangeres det små sosiale arrangementer på kulturhus og museer, der norsktalende kan snakke norsk med hverandre og mimre om gamle dager eller diskutere årets avlinger. Mange har aldri vært i Norge, og det er heller ikke gitt at de ville forstått nordmenn i storbyene.

På våre reiser har både jeg og andre kolleger med urban østlandsbakgrunn måttet moderere språket vårt kraftig i retning av østlandske bygdemål. Vi har måttet bytte ut *hvem, hva og hvordan* med *åkken, å og håssen* for at spørsmålene våre skulle bli forstått. Kollegene fra Nord-Norge har slett ikke hatt det

lettere. Amerikanorsk-brukerne har i stor grad bare vært eksponert for sin egen variant av norsk, og de skjønner ikke engang målet i den norske hovedstaden. Det er uvant for oss som er fra Norge. Enda mer spesielt er det at vi voksne forskere har vært de yngste de har snakket norsk med på lenge. Vi har fått spørsmålet: «Snakker barna i Norge norsk?»

Det er altså ikke bare språket man møter som norsk språkforsker i Amerika. Det er like mye et møte med en epoke som snart er over. Ikke minst er det nye vennskap med fine, gamle mennesker som gleder seg over at språket deres er av interesse for norske forskere.

Janne Bondi Johannessen er professor i lingvistikk, tilknyttet Senter for flerspråklighet og leder for Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo.

FORSKNINGSPROSJEKTET «NORSK I AMERIKA»

Janne Bondi Johannessen tok initiativ til prosjektet i 2010, og forskere og forskerstudenter ved universitetene i Oslo og Tromsø, NTNU og Høgskolen i Østfold deltar. Feltarbeidet er finansiert av Forskningsrådet og Universitetet i Oslo og har foregått i Illinois, Iowa, Minnesota, Montana, Nord-Dakota, Sør-Dakota, Washington og Wisconsin i USA samt Saskatchewan i Canada. Du kan lese mer om prosjektet i et spesialnummer av *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, nr. 2/2012, og på nettstedet til Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo.

«Vi har fått spørsmålet:
‘Snakker barna i Norge
norsk?’»

Åssen går det med radikalt bokmål?

■ KJERSTI WICTORSEN KOLA

Sjøl om valgfriheten i bokmålsrettskrivinga er stor, er radikale varianter som *utdanninga*, *utvikla* og *utafor* lite i bruk. Og noen av dem er enda dårligere stilt enn andre.

Mangt har vært sagt om hvor dårlig det står til med det radikale bokmålet. Ingen bruker det, og ingen liker det, sies det. Folk liker det til og med dårligere enn nynorsk. Men har alle radikale varianter like dårlig rykte? Og er noen varianter mer brukt i visse typer tekster enn i andre? Det undersøkte jeg i masteroppgaven *Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor?*

Liten variasjon i praksis

De offisielt vedtatte rettskrivningsnormene tillater flere skrive- og bøyingsmåter av mange ord. Vi kan ofte velge mellom to varianter, for eksempel *jor-da* og *jorden*, *orda* og *ordene*, *snakka*

varianter dominerer, mens andre knapt har et liv utafor ordlistene. Det som dominerer, blir gjerne kalt *moderat* eller *konservativt* bokmål, mens det man sjelden ser, og som dermed gjerne blir oppfatta som avstikkende, blir kalt *radikalt* bokmål.

Undersøkelsen min baserer seg på søk i Leksikografisk bokmålskorpus, som inneholder over hundre millioner ord fra tekster i mange ulike sjangre, som ukeblader, rapporter, aviser, blogg-innlegg, romaner og leksikonartikler. Tekstene er skrevet i perioden 1985–2013. Det er altså det moderne bokmålet som blir satt under lup.

● «Man kan risikere ikke å bli tatt seriøst fordi mottakeren henger seg opp i formen.»

og *snakket*, *sjøl* og *selv*. Tre korrekte varianter har vi i *hvorledes*, *hvordan* og *åssen* og fire varianter i *framtida*, *fram-tiden*, *fremtida* og *fremtiden*.

Hvordan språket faktisk blir brukt, er en annen sak. Undersøkelser viser at variasjonen er liten i praksis. Noen

Varianter av hvordan

De tre spørreordsvariantene *hvordan*, *hvorledes* og *åssen* er likestilte, tillatte varianter i bokmålsnormalen. I bokmålstekstene jeg har undersøkt, er de derimot langt fra likestilte. Det er vel ingen overraskelse at det er *hvordan*

Kjersti Wictorsen Kola skriver gjerne radikalt bokmål, sjøl om det kan være «uventet i de fleste kontekster».

Foto: Universitetet i Oslo

som vinner valget i de aller fleste tilfellene. For de fleste språkbrukere og i de fleste situasjoner virker nok *hvorledes* altfor konservativt og *åssen* altfor radikalt. *Åssen* er en av de mange formene fra «det norske folkemålet» som kom inn i bokmålet med 1938-reformen, som sideform til *hvordan*. Seinare ble variantene likestilte i rettskrivinga, men for språkbrukerne har de nok aldri vært likestilte.

Vurdering av *åssen* som uformelt, folkelig eller muntlig er nok utbredt, og fører til at språkbrukerne sjelden finner det naturlig å bruke *åssen* i skrift. Samtidig blir slike spørreord realisert på mange ulike måter i dialektene. De språkbrukerne som skulle ønske å skrive talemålsnært, ville derfor ikke nødvendigvis synes at *åssen* ga dem mulighet til det.

De endringene som blir gjort i rettskrivingsreglene, fører altså ikke alltid til endringer i måten folk skriver på. Det viser blant annet fordelinga mellom verbformer som *utvikla* og *utviklet*

i tekster på bokmål. *A*-varianten utgjør bare 1 prosent, mens *utviklet* dominerer med 99 prosent.

Omtrent samme fordeling er det mellom alle slike verbformer, som *henta/hentet* og *slutta/sluttet*, sjøl om variantene med *a* faktisk har vært tillatt sia 1917. Like lenge har vi kunnet skrive *saka*, *mora* og *grensa*, men heller ikke disse variantene brukes i særlig grad i dagens bokmålstekster. Noen substantiv med *a* brukes likevel svært mye: *Jenta*, *kua*, *barna* og *beina* er nærmest enerådende. Disse orda er konkrete og hverdagslige, og vekker nok sjelden oppsikt sjøl om de skrives med *a*.

TV-teksting og juridiske tekster

Den høyeste prosentandelen av radikale varianter finner vi i undertekster fra ulike programmer på NRK. I disse tekstene utgjør *a*-variantene av substantiv i entall (*døra*, *mora* osv.) 39 prosent, som er en ganske stor andel når vi sammenlikner med for eksempel dommer og andre juridiske tekster, der andelen er 2 prosent. Det kan skyldes den sterke tilknyttinga TV-tekstene har til talemålet. Tekstene skal jo som regel gjengi tale, og da er det sannsynlig at de som tekster programma, tar hensyn til hvilke varianter som brukes av talerne.

Juridiske tekster tilhører en annen tradisjon, der radikale varianter som *slutta*, *skylda* og *sjøl* ikke inngår. De fleste av oss leser oftere TV-tekster enn dommer, men likevel er nok helhetsinntrykket vårt at radikale varianter er uvanlige og markerte.

Velger det minst markerte

Sjøl har jeg alltid skrevet det jeg vil kalle radikalt bokmål, i alle situasjoner, men uten å tenke noe særlig over hvor-

dan det blir oppfatta, eller hvor uvanlig det kanskje er. Jeg vil gjerne skrive talemålsnært, og det er hovedsakelig de radikale variantene som stemmer best med talemålet mitt. Samtidig syns jeg ofte det er rart å lese andres tekster med de samme variantene, for det er så uventa i de fleste kontekster. Hvilket inntrykk man har av hvordan bokmålet brukes, kommer an på hva man leser, men det virker likevel som det er en allmenn oppfatning av hvilke varianter som er vanligst.

Det at vi sjelden ser de radikale variantene i bruk, kan være noe av grunnen til at mange av oss har negative holdninger til dem. Samtidig kan de negative holdningene føre til at språkbrukere som egentlig foretrekker radikale varianter, noen ganger legger dem bort. For en språkbruker som kjenner seg mest hjemme i den radikale enden

kan i mange tilfeller føre til nøytralitetsstrategier. Vi velger det vi mener er minst markert og mest nøytralt. Det vil si at vi unngår de mest radikale variantene.

Fanga i tradisjonen?

Hvordan vi skriver bokmål i dag, henger også sammen med hvordan folk skrev før. Valga hver enkelt språkbruker gjør, skaper til sammen en tradisjon, en norm eller en konvensjon. Denne konvensjonen blir vi kjent med ved å lese det andre har skrevet.

Hvis vi aldri har sett *åssen* på trykk, vil ikke denne varianten være det naturlige valget når vi sjøl skal skrive. Bevisste språkbrukere som vet at *åssen* er tillatt i bokmålsrettskrivinga, og som kanskje òg sier *åssen*, kan komme til å velge denne varianten, men de vet da at det er et *markert* valg. Andre språkbru-

«I virkeligheten er det harde kår for mange av de radikale variantene.»

av bokmålet, og som ønsker å uttrykke sin egen identitet gjennom skriftspråket, kan det å velge mindre markerte varianter være en kostnad – det kan true identiteten. Samtidig kan det å holde på det radikale òg føre til kostnader. Man kan for eksempel risikere ikke å bli tatt seriøst eller ikke å få fram budskapet, fordi mottakeren henger seg opp i formen. Språkbrukeren må dermed veie gevinstene og kostnadene opp mot hverandre.

Tekstene i undersøkelsen tilhører typiske skriftlige språkbrukssituasjoner, der avstanden mellom avsender og mottaker er stor. Mottakerne er ofte mange og ulike, eller ukjente. Den uvissheten som rår i slike situasjoner,

det vil trolig si de fleste, ønsker ikke eller har ikke mulighet til å bryte konvensjonene. De mangler kanskje oversikt over den store valgfriheten. Dermed blir slike markerte, radikale varianter vanskelige å finne på trykk andre steder enn i ordlistene.

I ordlistene står de nok relativt trygt, men ute i virkeligheten er det harde kår for mange av de radikale variantene. *Barna* og *beina* klarer seg bra, mens *saka* og *forholda* kjemper for tilværelsen.

Kjersti Wictorsen Kola er master i nordiske språk fra Universitetet i Oslo og arbeider for tida som universitetslektor.

Det gode språket – og det dårlige

■ STIAN HÅRSTAD

Nordmenn er kjent for sin toleranse for språklig variasjon, men det er likevel ikke alle varianter av norsk som blir akseptert like lett. Grensene for hva vi ser på som godt og dårlig språk, er i stadig bevegelse, men hva og hvem skal styre grenseoppgangen?

Odelstingets vedtak fra 1878 om at undervisningen i norske skoler skal «meddeles paa Børnenes eget Talemaal», ble et viktig premiss for det særegne språklige klimaet som Norge etter hvert har blitt kjent for, og som nordmenn flest later til å være stolte av. Vedtaket i nasjonalforsamlinga ga lokale talemålsvarianter en offisiell støtte som har vært helt avgjørende for nordmenns språklige sosialisering i tida etterpå.

Særlig liberalt?

Det er nok ikke alle lærere som har fulgt denne forordningen like hengivent gjennom årenes løp, men grunnprinsippet har like fullt stått fast: Den omfattende variasjonen innenfor norsk språk har en naturlig plass i samfunnet, og det er ikke et mål å lære opp befolkninga i et standardisert talemål. Det handler altså om et prinsipp som framelsker variasjon, og som bremser ensretting.

Resultatet av den – i internasjonal sammenheng – temmelig oppsiktsvekkende bestemmelsen er at Norge framstår som et langt mer liberalt

språksamfunn enn mange andre europeiske land. Vi aksepterer at det er flere språklige «riktigheter» side om side, altså at «godt norsk» finnes i mange utgaver, og vi er vant til å forholde oss til et betydelig systematisk mangfold i det daglige – både muntlig og skriftlig. Flere har hevdet at denne lingvistiske elastisiteten er en stor fordel blant annet i forbindelse med språklæring.

Selv om en del av variasjonsbredden på det muntlige planet har blitt borte i løpet av de siste 100 årene, er mangfoldet fortsatt stort i alle kanaler og på alle områder i samfunnet. Dette skiller seg for eksempel radikalt fra situasjonen i Danmark, der de tradisjonelle dialektene er trengt inn i hjørnene og stort sett blir betraktet som sjarmerende, men ubrukelige kuriositeter. Men selv om mange utlendinger betrakter Norge som et språkparadis der dialektene får leve fritt, er det viktig å understreke at språkliberalismen også hos oss har sine grenser: Ja, vi tolererer et bredt spekter av variasjon på de fleste språkbruksarenaer, men det finnes også språklig atferd som mange

har vanskelig for å akseptere, og som ofte blir stemplet som «dårlig norsk».

Norsk i vekst

En relativt ny tilvekst til det norske språkmangfoldet er det som blir kalt *multietnolekter* eller *multietnolektisk språkstil* – mer folkelig omtalt som «kebabnorsk». Kort sagt er det varianter av norsk som vokser fram i fleretniske – og dermed flerspråklige – fellesskap, og som inneholder språktrekk som kan spores tilbake til de involverte minoritetsspråkene. De som bruker slike språklige stiler, har vel å merke både minoritets- og majoritetsbakgrunn,

av enkelte. Tendensen er altså at noen former for språklig variasjon lett blir akseptert som «verdifulle», «naturlige» eller «gode», mens andre blir avvist som «uønskete», «avvikende» eller beint fram «dårlige».

Diskriminerende dialektparadis

Jeg vil hevde at noe av bakgrunnen for denne *selektive variasjonstoleransen* finnes i skolens norskfag, der visse variasjonsfenomener fremdeles gis forrang foran andre. Undervisning om språklig mangfold skjer på ulikt vis rundt omkring i norske klasserom, men jeg har en formening om at mange undervis-

- «Selv om utlendinger betrakter Norge som et
- språkparadis, har språkliberalismen sine grenser også hos oss.»

sa her er det ikke snakk om et innlærerspråk. En slik multietnolekt har en del særegne ord – som andre dialekter, den har en del lydlig særtrekk – som andre dialekter, og den har syntaktiske og morfologiske særtrekk – som andre dialekter. I tillegg fungerer den som en gruppemarkør og signaliserer ulike former for sosial tilhørighet – som andre dialekter. Teknisk sett er den altså en dialekt god som noen, selv om den har bare noen tiår på baken.

Det finnes foreløpig ikke mye forskning på hvordan nordmenn flest forholder seg til denne nye typen variasjon, men noen studier antyder at multietnolektene fortsatt ikke inngår i det flertallet anser som «godt norsk». Mitt eget forskningsarbeid blant ungdom i Trondheim viste at denne formen for variasjon jevnt over blir møtt med betydelig skepsis. I Oslo er aksepten langt større, men også der blir denne språklige stilen stemplet som «dårlig»

ningsopplegg langt fra gjenspeiler de språklige realitetene i sin fulle bredde.

Den tradisjonelle dialektvariasjonen ser ut til å råde grunnen i norsk-timene, nesten uten konkurranse, og dermed fortsetter skolen gjennom sin praksis å definere og formidle grensene for hva som inngår i den aksepterte norske kulturen. Denne formen for språklig etnosentrisme finner vi i mange europeiske nasjonalstater, men det er særlig paradoksalt at «dialektparadiset» Norge ikke i større grad klarer å overføre sin betydelige språkliberalisme til nye former for variasjon.

Heldigvis viser noen meningsmålinger at toleransen for «aksentpreget» norsk er godt over middels i det nye årtuset, men fortsatt er den betydelig mindre enn aksepten av dialektbruk i både formelle og uformelle sammenhenger. Viljen til å anerkjenne ny variasjon som en legitim tilvekst til den øvrige talespråkfloraen ser ikke ut til

å være særlig stor hos nordmenn flest. Og denne diskrimineringa mellom «god» og «dårlig» variasjon er ikke minst et resultat av undervisningsstrategiene den gjeldende læreplanen legger opp til – en læreplan mange me-

De to «avvikene» er i prinsippet identiske, men reaksjonene de vekker, later til å være nokså forskjellige. Den lingvistiske ryggmargsrefleksen vår sier at vi her i landet skal akseptere «feil» når de er knyttet til det dialektale, mens vi

- «'Kebabnorsk' er teknisk sett en dialekt god som noen,
- selv om den har bare noen tiår på baken.»

ner har spor av et klassisk nasjonsbyggingssprosjekt.

Språkforvalternes oppdrag

I min gjerning som norsklærerutdanner har jeg lagt vekt på å tematisere språklig toleranse og inkludering nettopp for å bevisstgjøre studentene på hvordan de skal gå ut og forvalte «språkriktigheten» i kraft av å være norsklærere. Da gjør jeg dem oppmerksom på det paradoksale i at selv-erklært dialekttolerante nordmenn ufortrødent slår ned på «den dårlige norsken», selv om det faktisk er snakk om samme type avvik fra riktigheten i begge tilfeller.

Når trondheimere snakker om «bila» (der skriftspråkene har «bilen»), er det min erfaring at de fleste svelger denne «genusfeilen» ganske lett fordi den er en del av dialekten – selv om ordet nødvendigvis ikke er så mye mer enn 100 år. Mange kan derimot ha vanskeligere for å akseptere «en land» fra en multietnolekt-talende, selv om denne varianten har vært i bruk i noen tiår.

ikke nødvendigvis behøver å være like tolerante i møte med andre avvik.

Språklærere, og i særdeleshet norsklærere, har et stort ansvar for å pleie det språklige klimaet i samfunnet vårt. Men jobben er ikke enkel, for diskusjonen om språkriktighet og hva som er «godt» og «dårlig» språk, er og blir forbundet med verdispørsmål som ikke lar seg besvare uten at man inntar et ideologisk standpunkt.

Å ha en klar ideologisk agenda er ikke alltid forenlig med læregjerningen, men likevel er det avgjørende at framtidens språklærere har et reflektert forhold til den språklige sosialiseringa de direkte og indirekte bidrar til i skolen. Det vil gjøre dem bedre rustet til å sette ord på de lingvistiske realitetene i et Norge som favner langt mer enn dialekter.

.....
Stian Hårstad er førsteamanuensis i nordisk språkvitenskap ved NTNU og sitter i Språkrådets fagråd for normering og språkoobservasjon.

SPRÅKDAGEN 2015

Under Språkdagen 18. november forteller Stian Hårstad mer om det språklige mangfoldets plass i skolen. Sammen med professor Brit Mæhlum fra NTNU setter han nasjonale og regionale identiteter i perspektiv, med særlig vekt på det ideologiske grunnlaget for språkoppføring i skolen før og nå. Les mer om Språkdagen på side 10.

Økonomiske metaforer under lupen

■ OLE VÅGE

Aksjekursene fyker til værs. Økonomien er i bedring. Markedet vokser. Økonomisk fagspråk gjennomsyres av slike metaforer, og det er ikke tilfeldig, viser en ny doktorgradsavhandling.

Metaforiske uttrykk er ord som overføres fra et erfaringsområde til et annet. Når en topplerer får en fallskjerm, er det ikke den paraplyliknende innretningen vi tenker på, men den overførte betydningen av uttrykket: en solid godtgjørelse for oppsigelse. Slike metaforer legger vi ofte ikke merke til, for de er så innarbeidet i språkbruken vår.

Flytende penger

– Metaforer har en uttrykksside og en begrepsside, sier Christian Langerfeld ved Norges handelshøyskole, som har forsvart den første doktoravhandlingen om metaforer i økonomisk fagspråk i Norge. Han har samlet tekster fra *Norsk økonomisk tidsskrift* og *Dagens Næringsliv* og undersøkt bruken av metaforer i fagtidsskriftet og avisen.

– Vi bruker ofte metaforer i dagligspråket vårt, ofte uten at vi er bevisst på dem. Men de er også vanlige i fagspråket. Gode eksempler er uttrykkene *pengestrøm*, *pengetørke* og *fryst likviditet*, som har en felles underliggende begrepsside, nemlig oppfatningen av at penger er som en væske. Dette kaller lingvister for den konseptuelle metaforen, og den gir altså opphav til flere metaforiske uttrykk.

Erfaringene våre med det konkre-

te og nære rundt oss gjør det mulig å begripe det abstrakte og fjerne. At en eierandel i et selskap vannes ut, forstår vi fordi vi alle har blandet ut saftessens. Økonomifaget består av mange slike abstrakte størrelser som vi ikke kan se eller ta på. Det gjelder for eksempel begreper som *marked*, *verdi* og *rikdom*.

Kostnadsbomber og råtne lån

Avhandlingen viser at det er flere områder som låner bort metaforer til det økonomiske fagspråket. En del metaforer kommer fra krigsdomenet, der det handler om obligasjonsmarkeder *i opprør* og *forsvar for kronen*, og der det heller ikke er fritt for *kostnadsbomber*. Den underliggende konseptuelle metaforen er økonomi som en krig.

Flest metaforer henter økonomene fra naturvitenskapene, der man kan se for seg økonomien som en slags plante: Vi *høster* en verdigevinst, et aksjemarked gir god *avkastning*, et marked *vokser*, og vi tar opp *råtne* lån. Økonomifaget kan også forstås gjennom fysikken: Boligmarkedet er i *likevekt*, det er et *press* i arbeidsmarkedet, og det handler om både *budsjettbalanse* og *prisstabilitet*. Det er videre påfallende at økonomien er en flytende størrelse: Bankene tilføres *likviditet*, kapitalen

strømmer, og pengene flommer.

På samme måte som mennesker kan økonomien være syk eller frisk. Man snakker om *etterspørselssjokk* og om å *pådra seg* kostnader. Verdensøkonomien kan være *i bedring*, kanskje etter en *kur*. Et svakt selskap *vakler på egne ben*, gjerne uten *rett medisin*.

Prisene stiger, renten senkes

Et annet domene som gir opphav til mange metaforer, er bevegelige objekter. Et lands økonomi kan bevege seg over i *ukjent farvann*, en bedrift kan ha funnet *trygg havn*, og en krise kan være *under oppseiling*. Retningen er ofte vertikal når man skriver at prisene *stiger*, Oslo Børs *klatrer* og Norges Bank *senker* renten.

Mange metaforer forstår vi lettere gjennom romlig forestilling. Det betyr at de abstrakte økonomiske størrelsene blir forståelige når vi ser dem i en konkret, tredimensjonal beholder. At penger er *på vei inn* i et selskap, og at *pengemengden øker*, er eksempler på det. Sistnevnte gjenspeiler at man forestiller seg økonomisk verdi som en slags beholder som fylles opp (og tappes). Med andre ord forstår man noe abstrakt gjennom noe konkret.

Forskjell i sjanger

Avhandlingen viser også at det er en del forskjeller mellom tekster i aviser og fagtidsskrifter. Avisjournalister bruker flere metaforiske uttrykk, og variasjonen er større i aviser enn i tidsskrifter.

– Journalister har nok et behov for å dramatisere mer, og det påvirker bruken av metaforer. En avisjournalist skriver typisk at aksjekurser *fyker til værs*, *skyter opp* eller *spretter i været*, mens man i et tidsskrift heller skriver at kursene *stiger*, sier Langerfeld.

Metaforer kan på sett og vis kalles døråpnere til menneskelig tenkning. Vi begriper det nye og ukjente med det erfarte og kjente. Det gjelder i høyeste grad i økonomifaget, som avhandlingen viser. Metaforer er heller tenknings tannhjul enn bare tekstlig pynt. Det er noe å tenke på når du leser en artikkel om renteoppgang eller økonomisk nedtur i morgendagens avis.

.....
Ole Våge er seniorrådgiver
i Språkrådet.

Språklege feilgrep ved UiO

■ JORUNN SIMONSEN THINGNES

Nynorskskrivande studentar ved Universitetet i Oslo får eksamensoppgåver som er fulle av feil. Negative haldningar fører til mangel på system for omsetting og kvalitetssikring, viser ei ny masteroppgåve.

Studentar ved statlege utdanningsinstitusjonar har krav på å få eksamensoppgåva på si eiga målform, men nynorskversjonane blir ofte stemoderleg behandla. I masteroppgåva *Skriftmangfald på norsk: språkforvaltning, normbrot og språkhaldningar* har eg avdekt at mange nynorske eksamensoppgåver ved Universitetet i Oslo (UiO) inneheld grammatiske feil. Verb og substantiv har ukorrekt bøyning, og mange av orda som er brukte, høyrer ikkje heime i det nynorske ordtilfanget.

Nynorsk taper kampen

Kvaliteten varierer mellom fakulteta, og aller dårlegast står det til ved Det matematisk-naturvitskaplege fakultetet. Våren 2014 hadde fakultetet morfologiske feil i 95 prosent av oppgåvene, i 68 prosent vart det brukt bokmålsord

som ikkje er tillatne i nynorsk, og i 63 prosent av oppgåvene var det stavefeil.

Gjennom intervju med UiO-tilsette har eg avdekt at negative haldningar til nynorsk blant tilsette er ei av forklariningane på det dårlege språket. Eit gjennomgåande tema i intervjuet er at nynorsken taper i den harde kampen om både tid og pengar ved universitetet.

Prioriterer ikkje opplæring

Tilsette ved universitetet er gjennom mållova pålagde å bruke nynorsk, og i UiOs eigne planar står det at universitetet skal nytte kursa til Språkrådet for å sikre kompetansen. Det vert i liten grad gjort. Nedprioriteringa av nynorsk kurs får direkte konsekvensar for den språklege kvaliteten og dermed dei språklege vilkåra til nynorskstudentane.

«Negative haldningar til nynorsk blant tilsette er ei av forklariningane på det dårlege språket.»

I 2013 sende ikkje universitetet nokon tilsette på nynorsk kurs, medan 17 tilsette deltok på kurs i administrativt bokmål (jf. *Rapport om målbruk i offentleg teneste 2013*). Det kan tyde på at bokmål vert prioritert framom nynorsk, og at universitetet ikkje synest god nynorsk er viktig. Utan kursing vert ikkje nynorskkompetansen til tilsette betre. Dette er alvorleg, sidan den låge kompetansen er ei direkte årsak til at det oppstår feil i eksamensoppgåver.

gar til nynorsk ha innverknad på kor god ein er til å skrive nynorsk. Ein kan altså verte dårleg av å ha negative haldningar, noko forskning på sidemål også har synt. For det andre kan ein i arbeidet med nynorsk oppleve mangel på meistring, noko som kan føre til negative språkhaldningar. Haldningane kan både påverke evna til og motivasjonen for læring. Når mange av dei som omset eksamensoppgåver ved UiO, ikkje meistrar nynorsk og har negative hald-

«Ved Universitetet i Oslo er det ikkje eit tydeleg system for omsetting av oppgåver til nynorsk.»

Mangel på kvalitetssikring

Kva system og praksis ein har for å lage eksamensoppgåver, varierer frå fakultet til fakultet, og også innan dei enkelte fakulteta. Å lage oppgåver er i stor grad opp til enkeltpersonar og enkeltinstitutt. Ansvar er individualisert, og det finst få retningslinjer for korleis jobben skal gjerast.

Kort samanfatta kan ein seie at det ved UiO ikkje finst eit tydeleg system for omsetting av oppgåver til nynorsk. Dette er problematisk, særleg om ein ser det i samheng med låg nynorsk-kunnskap. I dei tilfella oppgåvene faktisk er kvalitetssikra, er det i stor grad takka vere innsats frå einskildpersonar ved institutta, som ikkje vil vedkjenne seg dårleg språk. Men mange av dei som omset oppgåver frå bokmål til nynorsk, er ikkje nynorsk-kunnige, og fleire har negative haldningar til nynorsk. Desse komponentane påverkar kvarandre.

Negative haldningar

For det fyrste kan negative haldnin-

ningar til språket, blir utgangspunktet ringt. Omsetting av oppgåvene blir «eit nødvendig vonde», og det dårlege språket blir eit resultat av det.

Kva vil så ei løysing på problemet vere? Gjennom å kvalitetssikre språket i oppgåvene kunne ein ha oppdaga feil som oppstår i omsettinga. Dei kunne så blitt fjerna før studenten fekk oppgåva på eksamensdagen. Ei kvalitetssikring av språket kunne bøtt på mykje, men slik kvalitetssikring finst ikkje.

Situasjonen ved Universitetet i Oslo, med manglande system, kunnskap og kvalitetssikring, er alvorleg. Han går ut over utdanningsinstitusjonen, tilsette og studentar. Ikkje minst går han ut over stillinga til nynorsken i samfunnet.

.....
 Jorunn Simonsen Thingnes er master i nordisk språkvitskap frå Universitet i Oslo.

Mer kaffekjerring enn meg?

– om gradbøying av substantiver

■ EIVOR FINSET SPILLING

En servitør kan være *mer oppmerksom* enn en annen, og en artist kan være *mer profesjonell* enn en annen. Men visste du at en bestemor kan være *mer kaffekjerring* enn en annen?

Disse tre eksemplene er tilsynelatende parallelle. Her sammenlignes og graderes ulike personer med hensyn til en egenskap. I de to første gradbøyes adjektiver, slik vi er vant til, mens det siste er noe så underlig som et gradbøyd substantiv! Den som kan litt grammatikk, vet at substantiver normalt ikke kan gradbøyes.

Substantiv som adjektiv

Eksemplet *kaffekjerring* er fremdeles et substantiv, men vi kan si at det brukes og fungerer som et adjektiv. Det er ikke helt uvanlig at ord fra en ordklasse kan fungere som ord fra en annen ordklasse.

I setningen *eldre er mest lykkelige* fungerer *eldre*, som hører til ordklassen adjektiv, som et substantiv, og vi kan kalle det et substantivert adjektiv. Her kunne vi like gjerne sagt *eldre mennesker er mest lykkelige*, der *eldre* brukes som et vanlig adjektiv, nemlig for å beskrive et substantiv, i dette tilfellet *mennesker*.

At substantiver kan fungere som adjektiver, er beskrevet av Svein Lie i artikkelen «Veldig sånn festejente» fra

samlingen *Språk i Oslo* (2008). Et av hans eksempler er *veldig åttitallet*. Her angir ikke åttitallet et tidsrom slik det vanligvis gjør, jf. *hun ble født på åttitallet*, men egenskaper typisk for tidsrommet. En genser som er veldig åttitallet, kan være en genser med skulderputer i mønstrete rosa og turkis. Substantivet beskriver, og eventuelt klassifiserer, et annet substantiv. Når et substantiv brukes for å beskrive et annet ord, er det heller ikke så rart at det kan «låne» andre trekk fra adjektivet, slik som gradbøying.

Etablert fenomen

Fenomenet gradbøying av substantiver kom jeg over i forbindelse med masteroppgaven min *Gradbøying i norsk, en korpusbasert undersøkelse av talespråk*. Jeg fant da *mer kaffekjerring* belagt i talespråkkorpus, som er store samlinger av transkribert tale med tilknyttede lyd- og videoopptak. Dette er altså ikke et konstruert eksempel, men naturlig tale.

I korpusene fant jeg også eksempler på gradbøying av andre personbeteg-

Er du mer eller mindre kaffekjerring?
Foto: bortonia / iStockphoto

nelser, som *plinge*, *gutter*, *bajas* og *ny-norskfolk*, og også andre betegnelser, som *prosjekt*, *tiltak* og *østkant*. Det er ikke vanskelig å være uenig i at det er *mer prosjekt* å sy om kjolen enn å kjøpe en ny, eller at Furuset er *mer østkant* enn Torshov.

Mer og mest

Vi ser av disse eksemplene at når substantiver gradbøyes, gjøres det ved

vi ingen problemer med å identifisere at endelsen er henholdsvis *-ere* og *-re* og viser til gradbøying, og at ordene som helhet er komparativformer. Videre er det vanskelig å forstå betydninga i *pinglere*, nettopp fordi endelsene for gradbøying normalt ikke lar seg kombinere med substantiv. Å sette *mer* foran substantivet gir en mer gjennomslutning analyse fordi vi forstår *mer* og *plinge* og også summen av ordene:

- «Det er ikke uvanlig at ord fra en ordklasse kan fungere som ord fra en annen ordklasse.»

bruk av *mer* og *mest*. Ingen vil si *du er pinglere enn meg*. Hvorfor er det slik?

For det første er vi vant til at substantiver kan slutte på ulike endelser, men ikke på *-ere* eller *-est*. Det høres og ser rett og slett feil ut med disse endelsene. Skal man tolke og forstå ordet *pinglere*, er det umiddelbart vanskelig å finne grensa mellom stammen av ordet og endelsen. Er det *plinge* + *re* eller *pingl* + *ere*? Når *-(e)re* står etter et adjektiv, som i *snillere* og *tyngre*, har

Du er mer pingle enn meg vil si at *du er mer pysete, feigere og svakere enn meg*.

Analog bøying

Vi kan også se på hvilke adjektiver som vanligvis får suffiks-bøying, og hvilke som helst bøyes med *mer* og *mest*. Man kan si at det går et hovedskille mellom typiske og ikke-typiske adjektiver. Grovt sett kan man si at typiske adjektiver får suffiks-bøying og ikke-typiske bøying med *mer* og *mest*.

«Kaffekjerring kan uttrykke en hel pakke av egenskaper.»

Når nye ord lages, og når ord brukes på nye måter, kan vi se for oss at etablerte ord fungerer som mønster, altså at nyord lages og bøyes analogt med etablerte ord. Nyordet *digg* passer lett inn i gruppa av ord som bøyes med suffiks: *digg* – *diggere* – *diggest*. Ord som *kaffekjerring* ligner ikke på et typisk adjektiv, men det kan greit gå inn i gruppa av ikke-typiske adjektiver. En heterogen gruppe av ord, kombinert med muligheten for å gradbøye gjennom *mer* og *mest*, gjør det mulig å utvide bruken av gradbøying også til ord som vi ikke oppfatter som typiske adjektiver.

Ordenes betydning

Ordenes betydning har mye å si for hvor lett de «hopper over» i andre ordklasser.

En type substantiv som egner seg for å beskrive noe annet, er personbetegnelser, som *kaffekjerring*. Personbetegnelser kan enkelt brukes som predikativ: *Du er en kaffekjerring*. Dette er en funksjon som også adjektiver kan ha: *Du er skravlete*. Videre har personbetegnelser ofte knyttet spesifikke egenskaper til seg. Det åpenbart mest typiske ved en *kaffekjerring*, er at hun er glad i kaffe. I tillegg vil noen mene

at hun er skravlete, i godt humør og selskapssyk. *Kaffekjerring* kan altså uttrykke en hel pakke av egenskaper. Det er mer økonomisk, og mer elegant, å si at *du er mer kaffekjerring enn meg*, enn at *du er mer glad i kaffe, mer skravlete, i bedre humør og mer selskapssyk enn meg*.

Innenfor en ordklasse vil de ulike medlemmene være mer eller mindre typiske representanter for klassen. Et ord kan ha egenskaper felles både med ord fra samme ordklasse og med ord fra andre ordklasser. Det er altså ikke sylskarpe skiller mellom ordklassene. Et typisk adjektiv som *fin* betegner en egenskap, lar seg lett gradere, har få stavelser, osv. Et ikke-typisk adjektiv som partisippet *visnet* hører helst til ordklassen verb, men har samtidig adjektiviske egenskaper som å kunne beskrive substantiv: *en visnet plante*.

Skurret det da du leste overskriften? Nå er du forhåpentlig litt klokere. For de fleste er setningen *du er mer kaffekjerring enn meg* helt akseptabel og forståelig, og de færreste tenker nok over at det egentlig er en litt pussig konstruksjon.

.....
Eivor Finset Spilling er master i nordiske språk fra Universitet i Oslo.

Gradbøying av adjektiver

I de nordiske språkene kan adjektiver gradbøyes på ulike måter. Den mest typiske er såkalt suffiksbygging, det vil si bruk av endelsene *-ere/-are* og *-(e)st/-ast*, som i *hyggelig* – *hyggeligere* – *hyggeligst*. Dessuten finnes det en liten gruppe adjektiver som får endelsene *-re* og *-st* og vokalveksling, som *tung* – *tyngre* – *tyngst*, og noen få adjektiver som endrer stamme, som *god* – *bedre* – *best*, såkalt suppletivbygging. I tillegg kan man gradbøye adjektiver ved å sette adverbene *mer/meir* og *mest* foran adjektivet, som *hyggelig* – *mer hyggelig* – *mest hyggelig*, det som kalles perifrastisk bygging.

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet arbeider for å styrke det norske språket og språk- mangfoldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språk- spørsmål og følger opp den norske språkpolitikken på oppdrag fra Kulturdepartementet.

Dette gjør Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlige og private aktører om språkpolitiske tiltak, blant annet om klarspråk i det offentlige og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norskspråklig teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringen skal bygge på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med målloven og gir råd om stedsnavn.
- Språkrådet gir råd og formidler kunnskap om språk, språkbruk og språkarbeid. Rådgivning på nett, nettordbøker, kurs, seminarer og publikasjoner er viktige verktøy i dette arbeidet. Vi forvalter rettskrivningen i nynorsk og bokmål og følger med på hvordan språket utvikler seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skolen.
- Språkrådet fremmer norsk tegnspråk og de nasjonale minoritetspråkene kvensk, romani og romanes og samarbeider med språkbrukergruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjoner i andre land, blant annet om å sikre nabospråkforståelse i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for fremragende bruk av norsk i sakprosa og andre priser og stipend. Vi arrangerer den årlige Språkdagen for å sette søkelys på språk og språkbruk i samfunnet.

Hovedmålene for Språkrådets arbeid

- Styrke norsk språks status og bruk på utsatte samfunnsområder
- Fremme norsk som et godt og velfungerende kultur- og bruksspråk
- Ivareta det språklige mangfoldet og språkbrukernes interesser

Direktøren leder Språkrådets sekretariat, som blant annet har tre språkfaglige seksjoner. Styret i Språkrådet er utnevnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har tre fagråd med språkkyndige og språkengasjerte personer fra hele samfunnet.

www.spraakradet.no
facebook.com/Spraakradet.NO
twitter.com/spraakradet

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLIG REDAKTØR:
Roy Kristiansen

REDAKTØR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@spraakradet.no

JOURNALIST:
Astrid Marie Grov
astrid.marie.grov@spraakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@spraakradet.no

Signerte artikler fra
eksterne skribenter står
for forfatterens syn.

Ettertrykk tillatt når
kilden er oppgitt.

OPPLAG: 11 000

Tekstene i dette nummeret
fins også på Internett:
www.spraakradet.no/spraknytt

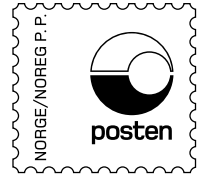
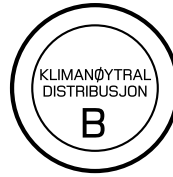
Fire nummer i året
Redaksjonen avsluttet
21.08.2015

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Forsideillustrasjon:
Foto: Clark+Walker Studio

Baksideillustrasjon:
HandmadePictures / Bigstockphoto

HISTORIA BAK

ISKREMEN SOM SMELTA

Der eg voks opp i femtiåra, stod det ISENKRAM på eit butikkskilt, det som i dag heiter *jernvarehandel*. Eg kjende vel til isen, ei sjeldsynt vare, som me ikkje fekk før 17. mai. Isen kunne også heita *iskremen*, så *isenkram* tydde nok 'is', for *kram* tydde sikkert 'krem', tenkte eg da.

Somme som dreiv handel, vart kalla kramkarar. Nokre stod i ei krambu, som viser den opphavlege, lågtyske tydinga av *kram*: 'handelsbu'. Dei som åtte ei krambu, var nok ikkje *krammarar*, men *kremmarar*, enda dei selde *kram* og *krimskrams*. Og *det* var ofte dårlege varer. Ordet *kremmarsjel* lærde eg seinare, og det var ein som var for mykje opteken av pengar.

I *kremmarhusa* budde korkje *kremmarar* eller andre, for «huset» var ein krumkakilnande papirpose som ein fekk kandissukker i, dersom ein hadde pengar til noko så gildt.

Mange år seinare lærde eg at det tyske ordet *Eisen* tydde 'jarn'. Og da eg enda seinare kom over at *isen* var det nedertyske ordet for *Eisen*, gjekk det eit lys opp for meg, og draume-isen smelta brått.

Svein Nestor,
cand.philol.

RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825

